

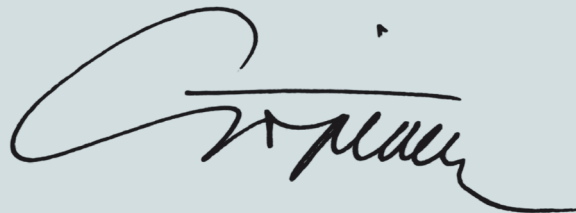
Било је то негде почетком деведесетих прошлог века када сам први пут ишао на фудбалску утакмицу, Партизан против Борца. Фасциниран иром и голovima Бобека урадио сам прилику да први пут прочитам Политику и коментар утакмице на сјорској страни. Од тада до данас, са изузетком извесног периода деведесетих, када је политички по мојој оцени пошито засјранила, читам Политику редовно. Ширећи лезу садржаја, Политика ме је посебно занимала збој тема из области међународне политике, Београда, културе, и погледа мислећих аутора поводом актуелних тема. Први текст за Политику написао сам и објавио 1971. у оквиру дебате о правосуђу и политици, а пошом о Гешборју после мој усавршавања у шом шведском праду, 1975. Текст је на моје одушевљење објављен у културној рубрици, али ја нажалост нисам сачувао. Од тада са мањим или већим прекидима ишем од 1977, нарочито за Културни додатак. Сматрам ја изузетним делом Политике, као нешто што искаче из оквира сјандардних новинских прилога те да вреди труда да се за њеа нешто напише, уз настојање да поштујем његов профил и избећем искушење угадања у замку дневне политике. Теме које сам бирао биле су из домена моје професије: архитектуре, урбанизма и просјорног планирања. Међушим, често сам писао и текстове из ширег оквира културе, посебно музике, доичући понекад и политичку сферу у мери у којој има везе са наведеним доменом мој превасходног интересовања. Централна тема највећег броја мојих текстова односила се на феномен прада, анализиран са различитих сјановишта: економског, културног, еколошког, уметничког, технолошко, и сл. Од повременог писања и објављивања, последњих година усјео сам да досјетим ниво шакорећи редовног, подсјакнућ како актуелним збивањима тако и акумулираним знањем и информацијама које сам сјекао кроз моју професионалну праксу, интелектуално занимање и друштвени ањажман – малтене читав мој професионални поношћикум.

У периоду од 1975. до 2021. усјео сам да напишем и да се објави преко 140 текстова у Културном додатуку и нешто у другим рубрикама Политике. Скоро све сам сачувао, сакупио и поново прегледао, да бих уз минималне корекције одабрао 115 текстова и припремио их за интегрално објављивање у овој књизи. Тектове сам сложио хронолошки, да бих омоћући да се праћи актуелност и развој онога о чему ишем, и поделио их у пет делова (деценија), освелљавајући на тај начин проблематику прада у Србији и у Свећу; уз то и друге теме од значаја за друштво и заједницу у којој

живим. Тиме сам, без ирећходне намере, најравио иресек каракћерисћичних ирофила друћћених збивања у Србији иоком иећ деценија различитћих иолићичких сисћема. Иако имам научни сћаћус, ићексћове сам иисао иако да имају мање научни а више сћиручни каракћер, да буду чийћиви и разумћиви и ширем крућу заинћересованих чийћалаца а не само онима који се разумеју само у неку од иоменућих научних или сћиручних обласћи. У сваком случају, насћојао сам да имам доказе и чињенице за све оно шћо наићшем, уз нужни годаћак моје личне „иолићике“, коменћара и сћавова који су, наравно, субјекћивни. Као ζϕον πολћћον, коменћаришући и крићичујући неке осећљиве конкретне ситћуације из државноћ или локалноћ оквира, од Тићовоћ доба до данас, желео сам најчешће да укажем на нећаћивне иојаве, али ионекад и иозићивне, ирема мојој оцени, смаћрајући да је за очекивање да ио буде коменћарисано, иодржано или осћорено. Тако сам наслов кћије одабрао на начин који иовезује две бићне сћвари: моје сћавове (иолићичу) и лисћи Полићика који, дакле, чийћам скоро 70 иодина. Без обзира на динамичне иромене у друћћиву и Свећу, верујем да су чак и најсћарији ићексћови у овој кћизи и даље акћуелни до одрећене мере у којој моју да занимају шири крућ чийћалаца, а иосебно оних који се баве конкретном ићемаћиком.

Изузећно захваљујем свим уредницима и уредницама Кулћурноћ годаћка у чије време сам објављивао ићексћове, а иосебно Марији Ђорћевичћ, која ми је дала иодршку за ирићрему ове кћије, и чијом сам љубазношћу и оћвореношћу за квалићећну сарадњу имао часћи и задовољсћаво да иишем и објављујем чланке од 2015. до 2021. Захваљујем иакође чийћаоцима мојих ићексћова, мојој сућрузи Јелени ире свих, без чије велике иодршке и очевидноћ задовољсћива не бих имао храбростћи да се уйушћам у оволику разноврсностћ а ионекад и осећљивостћ ићексћова објављених у Кулћурном годаћку Полићике.

Проф. др Борислав Сћојков

Јелени, Ксенији, Тијани, Вањи, Максиму, Марку и Сшели

*Јуџрос ѿоїледах кроз ѿрозор и видех сивило, и би ми хладно.
Одох до оїледала у куѿаѿиљу, ѿоїледах и уѿиѿах се: шѿа
чиниш за ѿрад у коме живиш и у коме си део заједнице која
ѿа насељава, ѿрѿи и радује се, идући судбинском ѿуѿањом а
не знајући куда и како ће сѿићи?*

20. ВЕК | ОСАМДЕСЕТЕ

... лутање у магли

СУДБИНА ГРАДА У СРБИЈИ

Србија се налази пред обавезом доношења новог или усаглашеног закона о планирању и уређењу простора и самим тим пред озбиљном одговорношћу да спречи тенденцију ерозије и деградације урбане структуре својих градова. Од закона који регулишу материју урбанизма у Србији из 1961, а посебно из 1974. године, дешавају се две уочљиве појаве. Пре свега видљиво је смањење регулативне улоге урбанизма са истовременом декаденцијом урбанистичког морала. Урбанистички планови данас махом садрже уопштене планске категорије и рудименте техничко-инжењерске регулативе коју је снажно инаугурисао и озбиљно држао Грађевински законик из 1931. године све до 1949. године када је стављен ван снаге. Друга симултана тенденција се исказује у јачању, чак фетишизирању плана и планског карактера урбанизма. Ова појава је до пароксизма увећана увођењем урбанизма под широке и дифузне скуте општег закона о друштвеном планирању. Уместо грађевинског и техничког истакнуто је друштвено и економско. Уместо економског доминира развојно. Уместо бриге о граду, СР Србија форсира бригу о плановима и планирању. Од 1974. године СР Србија губи ингеренцију планирања просторног уређења сопственог државног ентитета, за разлику од покрајина које то право енергично користе. Истовремено, упадљивим јачањем улоге детаљног урбанистичког плана као основног инструмента реализације генералног плана, долази до деформације целовитог приступа изградњи и уређењу градова Србије.

За разлику од других република или чак АП Војводине, други делови Србије су данас оковани метастазом грађевинских објеката чудовишних облика и димензија, нерационалном путном и комуналном мрежом и низом дилема по питању уређења простора и враћања дигнитета природне или културне баштине. Генерални урбанистички план је у таквој констелацији изгубио сваки кредит и значај у економском, културном или духовном смислу, постепено се претварајући у ординарно бирократско средство за распродају земљишта градова и општина Србије. Детаљни урбанистички планови данас представљају елементарну забуну урбанизма у Србији. У београдској пракси 1989. ради их ко стигне: институти, заводи, факултети, пројектантски бирои па чак и грађевинска предузећа! Свако себи одређује урбанистичке услове за пројектовање, што до сада није забележено ни у једној држави Европи од почетка 19. века.

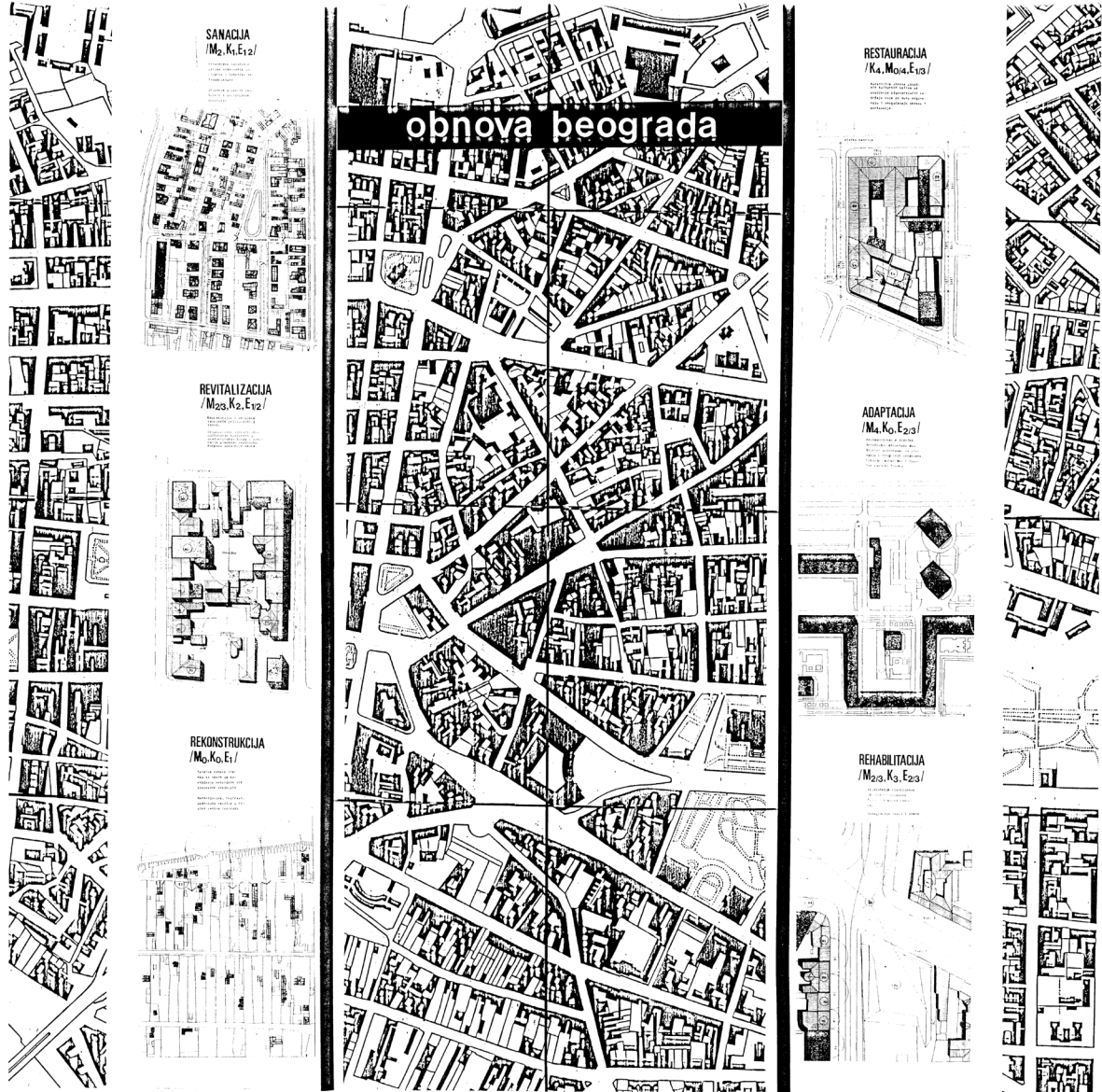
18

Материјалне чињенице су још поразније. Од 100 урађених детаљних планова реализује се свега десетак. А само у 1988. години Београд је на израду детаљних планова из земљишног фонда издвојио преко три милијарде нових динара. У ово се не рачуна непроцењиво изгубљено време грађана и других учесника у беспримерном поступку доношења ових планова. Бачена средства, растуруени градови, уништена урбанистичка потка града – све је то стало под широке скуте друштвеног планирања и појединачних интереса грађевинара, стамбених задруга и општинских бирократија. Приликом припреме новог закона СР Србија мора да повуче неке енергичне потезе. Пре свега, треба се оријентисати на уређење и организовану изградњу али и очување одређених природних и културних елемената Републике. Треба рашчистити однос генералног и детаљних урбанистичких планова, посматрајући то као јединствен континуалан процес планирања изградње града. Основни циљ таквог планирања мора бити изградња и стално унапређење бића града, паралелно са његовим достојанственим и равноправним односом према руралној околини. Генерални план, према томе, треба да буде једноставан и јасан стратешки документ који одређује правце и услове изградње града. Међутим, поред стратегије као најопштијег документа генерални план мора да има своја три основна инструмента за реализацију: (1) план регулације којим би се поништила данашња апсурдна улога детаљног плана који парцијално решава и градску регулацију и услове за пројектовање

и идејна решења објеката. План регулације је објективна техничка подлога која почива и на стручној анализи и на духу и интуицији стручњака, којом се решавају питања од општег интереса за град али која се, обавезно, редовно обнавља; (2) план парцелације за зоне породичне стамбене изградње којим се унапред обезбеђују услови за регуларну и организовану изградњу стамбених објеката за физичка (породична изградња) али и за правна лица (колективна изградња) (3) програм обнове појединачних делова града у коме према специфичностима треба одредити принципе, економске и еколошке услове и културне одреднице обнове појединих градова у Србији.

А шта са детаљним урбанистичким плановима? Евидентно је да су овакви као данас апсолутно непотребни и чак друштвено штетни. Питања од општег интереса (регулација, услови изградње) би била решавана на организован начин кроз претходно поменута три документа чиме би се свакако и убрзао и појефтинио поступак планирања. Питања од појединачног интереса би спадала у домен инвестиционог подухвата. Тај ниво урбанизма, урбанистичко пројектовање и сл, могли би да раде врсни пројектанти, који наравно морају да баратају и димензијама ширим од грађевинског објекта, али без увлачења у авантуре решавања градске регулације „на парче“, без финансијског учешћа земљишних фондова и у далеко културнијем, стручнијем и одређенијем поступку него данас¹. Захваљујући тако скраћеном поступку општине би оверавале идејне а не главне пројекте што би још више допринело поједностављеном поступку. Изгледа да без таквих промена градови Србије губе шансу свог физичког и духовног одређења, што не значи да шансу губе општинске бирократије и шпекуланти градским грађевинским земљиштем. Укратко, бригу о плану и планирању треба заменити бригом о граду.

1 Модел увођења регулационог уместо детаљног урбанистичког плана експериментално сам применио, према налогу Дирекције за грађевинско земљиште, у првом, експерименталном регулационом плану за подручје Улице Војводе Степе (1991) и касније за градско подручје Јагодине (1992). Након тога је модел израде регулационих уместо детаљних урбанистичких планова унет у нови Закон.

Тема – обнова Београда (аутор Б. Стојков)

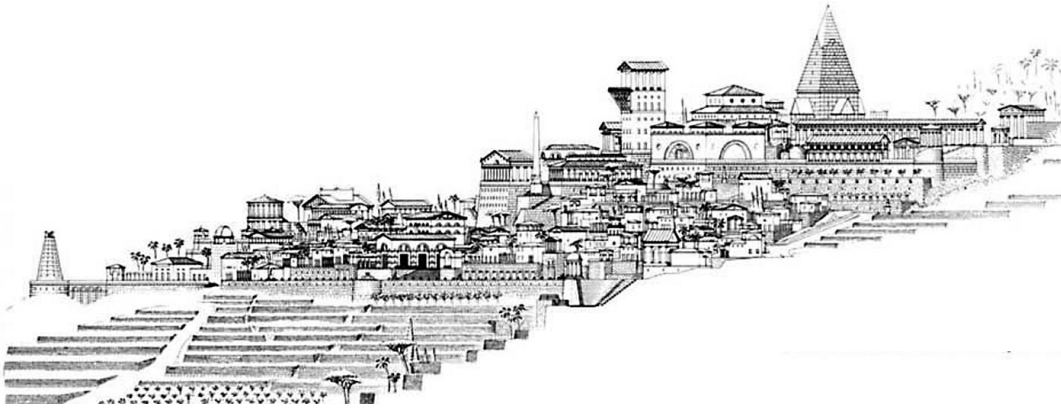
ГРАД 21. ВЕКА

С вака озбиљнија епоха цивилизације познавала је покушаје дефинисања два идеала: идеала облика и садржаја живота и идеала града као физичког оваплоћења савршеног животног оквира. Новији покушаји (од 17. века), под снажним утицајем Витрувијевих списа о архитектури, откривају нову појаву. Од тада сваки покушај теоретског или практичног формулисања идеалног града враћа посленике у прошлост класичне хеленске филозофије и урбанизма и, паралелно, у будућност неодређених идејних и просторних односа. Тек покушаји Сант'елије, руских конструктивиста и Ле Корбизјеа у 20. веку стављају у први план технологију и претпостављене потребе човека будућности, контрастирајући тако русоовској инклинацији Ибнезер Хауарда и биолошкој органици Патрик Гидиса. Тако је могуће одредити и развојну линију идеје о граду будућности која се најчешће поклапа са идејом о идеалном граду. У томе свакако врхунац представља хеленски период и његова егзалтираност идејом о граду уопште. Међутим, чињеница је да је идеја идеалног града – државе утицала на стварање новог човека који је уздигао културу хеленског доба на парнасовске висине. Само трагање за идеалним градом открива емфатичну тежњу ка стварању идеалног друштва или, пак, идеалног човека, што се дешава и у ренесансним покушајима Албертија, Аверлина, Паладија или Скамоција.

И ево сада, концем 20. века, великог организованог покушаја са познатим циљем: да се створи „трајни живи симбол јединства и достигнућа човечанства” тј. да се испланира и изгради „нови међународни град”, град друштвеног, културног и технолошког напретка! Овај амбициозни покушај стварања новог града 21. века, у виду прогласа шефовима држава свих чланица Уједињених нација, покренуо је међународни комитет „Хума – 2000” на светском бијеналу архитектуре у Софији крајем 1987. године. За разлику од досадашњих покушаја, овај носи обележја универзалних димензија, чиме се први пут указује амбиција (свесна или несвесна) стварања новог *Homo Universalis* или пак *Societas Globalis*. Према схватањима комитета „Хума – 2000” изградња стварног, живог међународног града науке, културе и нових технологија може да постане не само симбол већ кључни чинилац код стимулисања јединства човечанства и будућег развоја. Очеvidно је да је овај

град, радно назван *Intercity Concordia*, стерилан у идеолошком смислу, такође ослобођен културних или социјалних захтева конкретне друштвене заједнице. Да ли је то уопште могуће? Не представља ли то први покушај урбо-генетике у стварању града (иначе у историји доказаног друштвеног производа) без генетских наследних особина? Нешто као стварање детета без конкретних родитеља. Према прогласу, овај град би могао да се изгради било где у свету, у било којој држави која жели да обезбеди одговарајући комад земље за *Intercity Concordia* и да му обезбеди статус без виза. Могло би то да буде и на неком острву (*sic!*), што указује на предност физичке изолованости оваквог града. Овде се отвара ново питање: ако то није нова држава већ одиста град, може ли он као такав да опстоји без сопственог залеђа, руралне околине и културно-економског региона. Не поништава ли се тиме основна дијалектичка релација града и региона чиме се и смисао града, осим његових церемонијалних димензија, тотално ништи. По карактеру овај град би требало да поседује све врсте социјалне и техничке инфраструктуре а на основу авангардних архитектонских, еколошких, технолошких и социјалних идеја. Овде су свакако најзанимљивије потоње идеје, за чије и какве потребе такву инфраструктуру треба замишљати и са каквим перформансама развоја, око знамо да је човека тешко подвргавати техничким и социјалним системима. У противном доминација круте форме кад-тад доводи до раскорака између града и његових становника.

Овај град би требало да буде слободан, за слободне људе, у коме би „горео пламен пријатељства, братства, слободе и напретка, у коме би се нације, расе, културе и филозофије мешале, доприносећи појединачно обогаћењу свих“. Проглас о стварању *Intercity Concordia* истовремено декларише да ће овај град будућности садржати истраживачке центре за нову технологију, светске културне центре, сталну светску изложбу, светски конгресни центар, олимпијски спортски комплекс као и парламент међународних покрета за мир и развој. Тешко је и претпоставити како ће у оваквом граду да се осећа пекар, чистач улица или зубар... Има ли овакав град места за обичне људе и догађаје, љубав и мржњу, склоност ка малим стварима, обичну песму или тугу? Предвиђено је да се овај град изгради за наредних 10–12 година, и то средствима која би се уштедела редукцијом трошкова наоружања, нарочито земаља НАТО и Варшавског пакта. Предрачуни казују да би се овакав град изградио са свега 1–2 процента од садашњих годишњих трошкова наоружања.

Леон Крир: Атлантис – утопијски град
са реалним инвеститором

Још је грчки урбаниста Хиподам схватио да је облик и садржај града заправо одраз облика и садржаја његовог друштвеног поретка, те да формирање једног заправо настаје као последица формирања другог. Без обзира на званичан одговор Југославије, вреди се запитати поводом ове иницијативе: може ли се замислити и изградити град изван или изнад одређеног друштвеног поретка? Може ли се замислити слободан град у некој неслободној земљи, град високе културе у средини деградираних цивилизацијских особина, економске ефикасности у условима накарадне економске логике, политичке демократије у условима политичке репресије или напредне технологије у условима застареле индустријске производње? Који је то геополитички оквир у коме би уопште вредело размишљати о оваквом граду? Зато нам се чини да би било боље размишљати о условима данашњег глобалног друштва и политике који изазивају настанак оваквих или онаквих градова, без иреалне амбиције да архитектура физичке форме може променити судбину човечанства али уз реалну опасност да може спречити развој новог човека 21. века.

САВЕЗ УМА И СРЦА

Прошлост може имати легитимну будућност само уколико задовољава и обогаћује нашу садашњост. Ове речи, које је изговорио професор Мухамед Крешевљаковић, дале су тон расправи вођеној на саветовању о старој чаршији Сарајева (Башчаршији), одржаном у Академији наука Босне и Херцеговине. У расправи су узели учешће водећи историчари, архитекти, урбанисти, социолози и економисти из Сарајева и других градова Југославије. Саветовање је, као и сам проблем Башчаршије, имало две основне теме: (1) историјску и уметничку валоризацију овог чудесног ансамбла старог преко 500 година и (2) сагледавање перспективе Башчаршије кроз призму данашњих и будућих потреба и могућности, са посебним освртом на могућност уписивања Башчаршије на листу светске културне баштине Унеска. Узбудљива дискусија афирмисала је одредницу коју је покојни арх. Алија Бејтић забележио у својој изванредној студији о старој сарајевској чаршији дефинишући је као савез ума и срца. Управо та одредница представља и темељ на коме Башчаршија одолева већ пет векова стихији, ратовима и људима.

24

Отворено питање

Као објекат значајних историјских димензија Башчаршија је предмет темељних изучавања историчара и архитеката од почетка овог века. У том погледу Фонд за заштиту Башчаршије је учинио много помажући рестаурацију и конзервацију бројних значајних објеката (као што су Газихусрефбегов хаман, Даире у Халачима, Синагога, Фирузбегов хамам, Стара православна црква, Бегова џамија и многи други). Значајан квалитет ових радова потврђује основни дух Башчаршије, односно њену духовну и културну ширину. За разлику од многих сличних чаршија у свету, које су најчешће трговинско-угоститељски конгломерат, Башчаршија представља духовну и културну жижу четири монотеистичке религије: исламске, православне, католичке и јудаистичке. Та чињеница ствара посебну врсту позитивног духовног напона који старој сарајевској чаршији обезбеђује посебно место и вероватно перспективу даљег развоја. Управо на тој основи Башчаршија може да гради најјаче

аргументе за упис у листу светске културне баштине, на којој се већ налази седам југословенских културних и природних целина (Сопоћани, Охрид, Плитвичка језера, Дурмитор и др).

Данас је отворено питање: може ли Башчаршија са оваквом својом структуром и физиономијом успешно да закорачи у трећи миленијум и какве су јој шансе да се у њему одржи као жив организам, а не као музејска реликвија или као туристичка маскота.

Грешка са „Агрокомерцом“

Одговор на ово питање се налази на првом месту у начину планирања ове целине. Башчаршија је савршен пример органске градње израсле на принципима саморегулативе усмерене својеврсним моралом и духовним бићем које управља овим простором и принципима његове изградње вековима. Опасност сваког плана у таквој ситуацији је да поремети органски ред и спонтаност тежећи клишетирању и перфекцији. Постоји сумња да органски поредак уопште не треба прописивати већ да га треба посебним мерама поспешивати и усмеравати. Програмирање Башчаршије би требало да се држи основног правила: спречити велике интересе и велике грађевинске акције да преусмере судбину Башчаршије. Погрешан корак са „Агрокомерцовим“ тржним центром или увођењем других великих система у привредну структуру Башчаршије је већ изазвао погубне последице. Башчаршија никада није била на страни великог капитала већ малих али живих економских интереса. Идеје о увођењу магистралних саобраћајних објеката у срце Башчаршије (паркинг терминал, обилазнице на северу) такође су наговестиле могуће велике штете за Башчаршију. Изградњом, рецимо, магистралне обилазнице ради растерећења саобраћаја на овом простору са вековном традицијом, била би пресечена витална веза између околних махала и Башчаршије. Није, међутим, тешко закључити да су махале (становање) генератор чаршије (пословање) и да без њих Башчаршија не би ни опстојала. Зато су и прихваћена упозорења сарајевских архитеката Алме Симић и Дијане Кеновић на филигранско ткиво старе чаршије и на њену осетљивост на грубе, праволинијске потезе, као и на нереалност неких урбанистичких идеја из важећег регулационог плана.

Вредност Башчаршије, као целине, чине њена хоризонтална и вертикална матрица, њена физиономија одређена специфичним елементима архитектуре и пејзажа, њен мирис и њен дух одређен траговима различитих културних провенијенција. Не тежећи сувише оригиналној форми, коју напоскон и није лако идентификовати, како је упозорио турски експерт Кевин Доган, већ више ка аутентичном духу Чаршије, потенцирајући њен привредни значај али и јединственог полигона борбе духовног и материјалног света – урбанисти и архитекте имају значајну одговорност да Башчаршију успешно уведу у неизвесне воде трећег миленијума. Неко је на саветовању рекао: *Биће Башчаршији боље ако се урбанисти и архитекти буду мање мешали у њен животи.* Да ли је то тачно показаће будућност.

26

Центар Башчаршије

Извор: By Michael Bükler - Own work, CC BY-SA 3.0,

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6396888>